

فرهنگ موضوعی جهاد و دفاع در آینه آیات و روایات

پژوهشکده تحقیقات اسلامی

سرشناسه: آخوندی، مصطفی، ۱۳۳۸ -
 عنوان و نام پدیدآور: فرهنگ موضوعی جهاد و دفاع در آینه آیات و روایات / تنظیم‌کننده مصطفی آخوندی؛
 همکاران پژوهشگر قوام‌الدین حسینی، ... [و دیگران]؛ تهیه‌کننده پژوهشکده تحقیقات اسلامی
 مشخصات نشر: قم: زمزم هدایت، ۱۳۸۶.
 مشخصات ظاهری: ۶۸۰ ص.
 شابک: ۹۷۸ - ۹۶۴ - ۲۸۵۴ - ۶۵ - ۳ - ۰۰۰۰ ریال؛ ۹۷۸ - ۹۶۴ - ۲۸۵۴ - ۶۵ - ۳ - ۰۰۰۰
 وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا
 یادداشت: بالای عنوان: معجم نظام دفاعی اسلام.
 عنوان دیگر: معجم نظام دفاعی اسلام.
 موضوع: جهاد.
 موضوع: اسلام و جنگ.
 موضوع: جهاد -- احادیث.
 موضوع: جهاد -- جنبه‌های قرآنی.
 رده‌بندی کنگره: ۱۳۸۷ ق ۴ / ۱۹۶ / ۱ / ۳ BP
 رده‌بندی دیویی: ۲۹۷ / ۳۷۷
 شماره کتابخانه ملی: ۱۲۰۴۳۳۱

فرهنگ موضوعی جهاد و دفاع در آینه آیات و روایات

- تهیه‌کننده: □ □ پژوهشکده تحقیقات اسلامی
- تنظیم‌کننده: □ □ مصطفی آخوندی
- همکاران پژوهشگر: □ □ سید قوام‌الدین حسینی، محمدتقی رکنی لموکی،
صفر سفیدرو و سید علی مقیمی فرد
- استاد راهنما و ناظر محتوایی: □ □ حجة الاسلام والمسلمین سید احمد خاتمی
- ناظر علمی: □ □ سید محمد حسینی شاهرویی
- ناشر: □ □ انتشارات زمزم هدایت
- حروفچینی و صفحه‌آرایی: □ □ پژوهشکده تحقیقات اسلامی
- چاپ: □ □ الهادی
- نوبت و تاریخ چاپ: □ □ اول / بهار ۱۳۸۷
- تیراژ: □ □ ۱۰۰۰
- قیمت: □ □ ۶۵۰۰ تومان
- شابک: □ □ ۹۷۸ - ۹۶۴ - ۲۸۵۴ - ۶۵ - ۳ - ۰۰۰۰

قم، خ شهید فاطمی (دور شهر)، نبش فاطمی ۳، پلاک ۸۱

تلفکس: ۰۲۵۱ - ۷۳۳۰۷۳۵، همراه: ۰۹۱۲ ۲۵۲ ۲۸ ۸۷

فهرست اجمالی

<p>۱۱۱ ..... جنگ بدر کبری ۱۹</p> <p>۱۱۹ ..... جنگ احد ۲۰</p> <p>۱۲۴ ..... مانور حمراء الاسد ۲۱</p> <p>۱۲۵ ..... بدر صغری ۲۲</p> <p>۱۲۷ ..... جنگ احزاب (یا خندق) ۲۳</p> <p>۱۳۰ ..... جنگ با یهودیان بنی قریظه ۲۴</p> <p>۱۳۰ ..... جنگ بنی نضیر ۲۵</p> <p>۱۳۴ ..... صلح حدیبیه ۲۶</p> <p>۱۳۸ ..... جنگ بنی المصطلق ۲۷</p> <p>۱۳۸ ..... فتح مکه ۲۸</p> <p>۱۳۹ ..... جنگ خنین ۲۹</p> <p>۱۳۹ ..... جنگ تبوک ۳۰</p> <p>۱۴۶ ..... سرته ذات السلاسل ۳۱</p> <p>۱۴۶ ..... سرته عبدالله بن جحش ۳۲</p> <p>۱۴۷ ..... حادثه رجیع ۳۳</p> <p>۱۴۷ ..... سریه اسامه بن زید ۳۴</p> <p>۱۴۸ ..... جنگ جمل (ناکثین)، در عصر امام علی(ع) ۳۵</p> <p>۱۵۹ ..... جنگ صفین (قاسطین) ۳۶</p> <p>۱۶۹ ..... جنگ خوارج نهر روان (مارقین) ۳۷</p> <p>۱۷۵ ..... جنگ امام حسین(ع) با باغیان در کربلا ۳۸</p> <p>۱۸۱ ..... جنگ با محاربان ۳۹</p> <p>۱۸۱ ..... برخورد با مرتدین ۴۰</p>	<p>۱۳ ..... پیشگفتار</p> <p>۱۵ ..... مقدمه</p> <p style="text-align: center;">بخش اول: جهاد و دفاع</p> <p>۲۳ ..... ۱. جایگاه و فضیلت جهاد و دفاع</p> <p>۳۰ ..... ۲. ملاک ارزشمندی جهاد</p> <p>۳۲ ..... ۳. فرهنگ جهاد</p> <p>۳۲ ..... ۴. علل وقوع جنگ</p> <p>۳۴ ..... ۵. فلسفه و اهداف جهاد</p> <p>۴۳ ..... ۶. وجوب جهاد ابتدایی</p> <p>۴۹ ..... ۷. وجوب عینی و کفایی جهاد</p> <p>۵۲ ..... ۸. شرایط جهاد ابتدایی</p> <p>۶۹ ..... ۹. دفاع</p> <p>۷۲ ..... ۱۰. آثار و برکات جهاد</p> <p>۷۴ ..... ۱۱. سختی های جنگ</p> <p>۷۵ ..... ۱۲. ناآوار بودن جنگ</p> <p>۷۶ ..... ۱۳. لزوم پایداری در جنگ</p> <p>۷۷ ..... ۱۴. جهادگریزی [قرار و تخلف]</p> <p>۱۰۱ ..... ۱۵. پناهندگی به دشمن</p> <p>۱۰۳ ..... ۱۶. جهاد در ادیان الهی</p> <p>۱۰۴ ..... ۱۷. جهاد پیامبران و امت های پیشین</p> <p>۱۱۰ ..... ۱۸. پیامبر اکرم(ص) و جهاد</p>
---	---

۴۱. جنگ با بنات و شورشگران ۱۸۲
۴۲. جهاد با اهل کتاب (یهود، نصاری و مجوس) ... ۲۰۶
۴۳. جهاد با مشرکان ۲۱۵
۴۴. منافقان و جهاد ۲۲۰
۴۵. آمادگی رزمی ۲۳۰
۴۶. صلح ۲۳۵
۴۷. مرزبانی ۲۴۵
۴۸. سنت‌های الهی ۲۵۱
۴۹. حق و باطل ۲۵۷
۵۰. پیروزی و شکست ۲۵۹
۵۱. امدادهای غیبی ۲۹۰
۵۲. قوانین و مقررات جنگ ۲۹۹
۵۳. جنگ در ماههای حرام ۳۰۹
۵۴. پیمان با دشمنان ۳۱۲
۵۵. پیمان‌های الهی ۳۱۷
- بخش دوم: نیروی انسانی**
۵۶. فرماندهی کل قوا ۳۲۱
۵۷. حقوق متقابل فرماندهی و فرمانبران ۳۳۲
۵۸. ویژگی و صفات برجسته فرماندهی کل قوا (پیامبر(ص) و امامان معصوم(ع)) ۳۳۳
۵۹. وظایف و اختیارات فرماندهی کل قوا ۳۴۲
۶۰. اقتدار و تضعیف فرماندهی کل قوا ۳۵۲
۶۱. فرماندهی و مدیریت ۳۵۷
۶۲. ویژگی‌های فرمانده مکتبی ۳۵۸
۶۳. وظایف و اختیارات ۳۶۳
۶۴. ستاد و قرارگاه فرماندهی ۳۶۴
۶۵. نیرو ۳۶۷
۶۶. بسیج و نیروهای مردمی ۳۶۸
۶۷. نقش عالمان در جنگ ۳۷۰
۶۸. جایگاه و مقام مجاهدان ۳۷۰
۶۹. حقوق مادی و معنوی مجاهدان ۳۸۲
۷۰. خانواده مجاهدان ۳۸۳
۷۱. نیروهای کیفی و کارآمد ۳۸۵
۷۲. ویژگی نیروهای کیفی ۳۸۷
۷۳. نیروهای کمی و ناکارآمد ۴۰۳
۷۴. ویژگی نیروهای کمی ضعیف و ناکارآمد ۴۰۵
۷۵. رزمندگان بی مزد ۴۱۲
۷۶. مأموریت مهم و حساس ۴۱۳
۷۷. ارزیابی و ارزشیابی ۴۱۴
۷۸. گزینش ۴۱۵
۷۹. سازماندهی ۴۱۷
۸۰. نظم و انضباط ۴۱۹
۸۱. آموزش نظامی و عقیدتی سیاسی ۴۱۹
۸۲. روحیه ۴۲۱
۸۳. سواره نظام ۴۳۰
۸۴. اعزام نیرو ۴۳۲
۸۵. معذوران از جهاد ۴۳۳
۸۶. کمک به هم‌رزم و رها نکردن او در میدان نبرد ۴۳۸
۸۷. هجرت در راه خدا ۴۴۰
۸۸. مجروحان و جانبازان ۴۴۴
۸۹. شهید و شهادت ۴۴۶
۹۰. اسیران جنگی ۴۶۴
۹۱. حقوق و احکام اسیران جنگی ۴۶۷
۹۲. اسیر دشمن شدن ۴۸۱

- ۳۷۰ ..... ۱۰۵. نقش عالمان در جنگ
- ۵۴۳ ..... ۱۰۶. نماز خوف در جنگ
- ۲۶۷ ..... ۱۰۷. نیرو
- ۴۰۳ ..... ۱۰۸. نیروهای کمی و ناکارآمد
- ۳۸۵ ..... ۱۰۹. نیروهای کیفی و کارآمد
- ۴۳ ..... ۱۱۰. جهاد ابتدایی
- ۳۵۸ ..... ۱۱۱. ویژگی‌های فرمانده مکتبی
- ۴۴۰ ..... ۱۱۲. هجرت در راه خدا
- ۴۴۴ ..... ۹۷. مجروحان و جانبازان
- ۲۴۵ ..... ۹۸. مرزبانی
- ۴۴۳ ..... ۹۹. معذوران از جهاد
- ۳۰ ..... ۱۰۰. ملاک ارزشمندی جهاد
- ۵۰۱ ..... ۱۰۱. منابع اخبار و اطلاعات
- ۲۲۰ ..... ۱۰۲. منافقان و جهاد
- ۷۵ ..... ۱۰۳. ناگوار بودن جنگ
- ۴۱۹ ..... ۱۰۴. نظم و انضباط

پیشگفتار

پروژه «معجم نظام دفاعی اسلام» که با هدف شناسایی و تبیین آیات و روایات جهادی، در سه فاز طراحى و به اجرا درآمد، با به پایان رسیدن فاز سوم، به سرانجام رسید و اینک در پیش روی شما قرار دارد. هدف این پروژه، ارائه اطلاعات پایه‌ای به صورت موضوعی، و به منظور آسان شدن دسترسی مخاطبان به مطالب مورد نیاز است که تلاش گردیده از جمع و تلفیق آیات و روایات جهادی بدان برسد.

این پژوهش که در پنج بخش «جهاد و دفاع»، «نیروی انسانی»، «اطلاعات و حفاظت»، «طرح و عملیات» و «تجهیزات و پشتیبانی» و در ۱۳۶ عنوان اصلی و ۱۰۳۱ عنوان فرعی سازمان یافته، در نوع خود کناری نو، ابتکاری و بی سابقه است. اجرای این طرح را حجة الاسلام والمسلمین مصطفی آخوندی، و نظارت علمی آن را حضرت حجة الاسلام والمسلمین حاج سیداحمد خاتمی بر عهده داشته‌اند. در این جا از ایشان و سایر همکاران عزیزى که در پدید آوردن این اثر نقش داشتند، تشکر و قدردانی می‌نمایم. خداوند توفیق جهاد در راه خودش را نصیب ایشان و همه مؤمنان بنماید.

پژوهشکده تحقیقات اسلامی

مقدمه

جهاد و دفاع رکنی از ارکان دین و بخش مهمی از زندگی هر مسلمانی است. جهاد، به آدمی حیات می‌بخشد و از آرمان‌های الهی و کرامت انسانی او پاسداری می‌کند. از این رو جهاد در فرهنگ اسلام ناب، جایگاهی رفیع و منزلتی بس والا دارد و در بین عبادات، به مثابه درخشش خورشید نسبت به نور دیگر ستارگان است. در آموزه‌های دینی چنین توصیف شده است: جهاد، موجب قوام و پایداری و استواری دین، ارجمندی و شکوه اسلام، امنیت و آرامش و عزت و سربلندی مسلمانان است و ترک آن، خواری، انحطاط و اسارت مسلمانان را در پی دارد. جهاد، سیاحت امت اسلام شمرده شده است؛ پیامبر (ص) به عثمان بن مظعون که هوای سیاحت و گردشگری در کوه و دشت را در سر می‌پروراند فرمود: «سِيَاحَةُ أُمَّتِي الْقَرْوُ وَالْجِهَادُ».

ستایش عمل مجاهدان به عنوان «إِحْدَى الْحُسْنَيْنِ» سوگند به ستم‌اسب رزمندگان، بالیدن خداوند به مجاهدان و برتری بخشیدن آنان بر آبرسانان به حجاج و آبادگران مسجد الحرام، نمونه‌ای دیگر از پایگاه جهاد می‌باشد. افزون بر آن، در میان عبادات، قریب به چهارصد آیه و هزار روایت را به خود اختصاص داده است.

ضرورت بحث

آنچه بر ضرورت این مبحث مهم تأکید می‌ورزد و آن را در چرخه تحقیقاتی قرار می‌دهد از جمله موارد زیر است:

اول: آیات و روایات جهادی به صورت اخص و با نگاه نظام دفاعی اسلام مورد توجه

پژوهشگران قرار نگرفته است. لذا منبعی جامع و کامل، و حاوی تمامی آیات و روایات در این عرصه وجود ندارد.

دوم: سؤالات و شبهاتی پیرامون جهاد و دفاع بی‌پاسخ مانده که پاسخ ندادن به آنها می‌تواند زمینه‌ساز به چالش افتادن جامعه و به سستی گراییدن و کاهش توان نیروهای رزمی گردد.

سوم: عده‌ای بر آن‌اند که همسو با دشمن، فرهنگ جهاد را در جامعه اسلامی و انقلابی، رنگ و بوی خشونت دهند، و این عبادت کلیدی را بی‌اعتبار ساخته از جایگاه رفیعش افول دهند و یا به فراموشی سپرند.

چهارم: همواره مسلمانان و موحدان در مسیر حرکت توحیدی خویش، با خناسان و دشمنانی خشن، بی‌منطق، زورگو، چپاولگر و استعمارگر رو به رو بوده‌اند که خواسته‌ای جز به سقوط کشاندن انسانیت و جوامع بشری نداشته‌اند. از این رو خداوند با فرمان‌های متعدد، جهاد را به عنوان عملی بازدارنده و تکلیفی در جهت دفاع از آرمان‌های الهی بر مسلمانان واجب کرده است.

پنجم: انقلاب اسلامی ایران که حامی و مبلغ پرچم اسلام ناب محمدی (ص) است، تاکنون با توطئه‌های بی‌شماری از جانب استکبار جهانی رو به رو بوده است و در آینده نیز رو به رو خواهد بود. بدین جهت روحیه انقلابی جوانان و بسیجیان و سلحشوران انقلاب اسلامی در مقابله با استکبار، نگاهی همه‌جانبه به موضوع جهاد و دفاع در قرآن و روایات را می‌طلبد.

هدف

معجم نظام دفاعی اسلام در سه فاز طراحی شد. فاز نخست آن، آیات جهادی، شناسایی، تفسیر و پیام‌گیری و به صورت ترتیبی در دو مجلد آماده چاپ شد.

فاز دوم، روایات جهادی، تنظیم، تحلیل و پیام‌گیری، و در دو مجلد آماده چاپ گشت.

فاز سوم، یعنی مجلدی که در پیش رو دارید، تلفیقی است از آیات و روایات به صورت موضوعی، تا خوانندگان و پژوهشگران به آسانی به مجموعه آیات و روایات عناوین جهاد دسترسی یابند.

سوابق طرح

بررسی و کاوش‌هایی که از مجامع و مراکز علمی و پژوهشی انجام گرفت، چنین تحقیقی با رویکرد تخصصی موضوعی نه انجام گرفته و نه در حال انجام بود.

چارچوب نظری تحقیق

این تحقیق با نگاه تخصصی، به موضوع بندی مجموع آیات و روایات جهادی پرداخته است. و به دلیل پیام‌گیری آیات و روایات در فاز ۱ و ۲، فاقد پیام و تحلیل محتوایی باشد. تنها به برجسته کردن همان پیام‌ها در قالب موضوعات کلی و عناوین زیر مجموعه اکتفا کرده است. بدین صورت که پس از عنوان اصلی عنوان فرعی (با عدد مسلسل) سپس آیات و بعد روایات چینش شده است.

روش شناسی

نوع پژوهش در این پروژه، بنیانگر است؛ پژوهشگر فارغ از تعهد آنی و بازدهی آن نسبت به نیاز جزئی فعلی، با نگاه کلی و جامع‌نگری به موضوع نگرسته تا به نیازها و کاربری‌های فراوان انسانی و سازمانی پاسخ دهد.

لذا نوع مطالعه، ژرفا‌نگری و عمیق است که در گذر زمان کهنه نشده و همواره پایدار و ماندگار خواهد ماند.

روش تحقیق، اسنادی است که به منابع قرآنی و روایی بسنده کرده است.

نکته قابل توجه!

موضوعات و عناوین مصطلح نظامی، از پیام‌های آیات و روایات در فاز ۱ و ۲ استخراج شده است. به همین جهت از عموماًت و اطلاعات بویژه آیات فراوان بهره برده شده است. و این چنین نبوده که موضوعات از قبل وجود داشته، در پی مستند سازی باشیم. این شیوه بدین خاطر بوده که در دام تفسیر به رأی و تحمیل عنوان به قرآن و سنت گرفتار نشویم. آنجا که آیه و روایتی به صراحت به موضوع و عنوان اشاره داشته، همان برگزیده شده و آنجا که به دلالت تضمینی یا التزامی به مطلبی اشاره کرده، عموم و اطلاق آیه و روایت مورد نظر بوده است.

مراحل اجرای طرح

اجرای طرح تا تحقق نتیجه، مراحل ذیل را پشت سر گذاشته است:

۱. مدخل و موضوع یابی: جهت دست یابی به عناوین و مدخل ها، نمایه موضوعی، پیام های فاز ۱ و ۲ جزو برنامه قرار گرفت. پس از جمع آوری عناوین و ارزیابی و پالایش، به صورت ساختار منابع نظامی، در پنج بخش کلی سازماندهی شد.
۲. پرونده علمی: جهت سهولت در تدوین و تنظیم مدخل ها، پرونده علمی تشکیل و مجموعه اطلاعات مربوط به آن مدخل جمع آوری شد.
۳. تنظیم و تدوین: در مرحله تدوین و تنظیم چند نکته مورد توجه قرار گرفته است.
  - ۳/۱. آیات و روایاتی مد نظر بوده که به دلالت مطابقی یا مفهومی بر موضوع دلالت داشته است.
  - ۳/۲. در این شیوه یک آیه و روایت که حاوی چند عنوان و موضوع بوده به تناسب تکرار شده است.
  - ۳/۳. این کتاب فاقد تجزیه و تحلیل و تفسیر و پیام گیری آیات و روایات می باشد.
 بلکه عناوین استخراجی از آیات و روایات ملاک بوده که بعضاً از عمومات و اطلاقات استفاده شده است.
- ۳/۴. جهت تبیین یا رفع ابهام، در چند مورد توضیحاتی ذکر شده است.
- ۳/۵. در ترجمه آیات قرآنی از ترجمه آیه الله مکارم شیرازی، حضرت آیه الله مشکینی و استاد محمد مهدی فولادوند و در ترجمه نهج البلاغه از ترجمه مرحوم استاد محمد دشتی و مواردی از ترجمه عبدالمجید معادیخواه استفاده شده است.
- ۳/۶. آدرس آیات و روایات در متن، در پایان متن عربی آمده است.
- ۳/۷. موضوعات و عناوین اصلی و فرعی در پنج بخش با دو عدد سریالی مشخص شده است. موضوعات اصلی از شماره ۱ تا ۱۳۵ و عناوین فرعی از شماره ۱ تا ۱۰۲۲.
- ۳/۸. سازماندهی بحث بدین صورت شکل گرفته است، موضوع اصلی، شناسه (در برخی موارد) عنوان فرعی، آیات و ترجمه و روایات و ترجمه.
۴. بررسی و کارشناسی مطالب و تطابق آن با شیوه نامه.
۵. تأیید علمی مطالب توسط استاد ناظر علمی، از لحاظ انطباق برداشت ها با موضوع، جامعیت و صحت آنها.

۶. نظارت عملی، توسط ناظر کار فرما.
۷. نمایه موضوعی در پایان کتاب، جهت دستیابی سریع پژوهشگران و خوانندگان به موضوعات مورد نظر.
۸. ویرایش ادبی توسط ویراستار، به جهت یکسان سازی رسم الخط، نشانه گذاری و اعمال قواعد سجاوندی.
۹. حروفچینی و نمونه خوانی.
۱۰. آماده سازی برای چاپ.

یافته‌های تحقیق

این پژوهش مشتمل بر ۳۶۹ آیه قرآن و قریب به ۶۰۰ روایت جهادی است که از منابع روایی مانند: نهج البلاغه، غرر الحکم، فرهنگ سخنان امام حسین (ع)، صحیفه سجادیه، وسائل الشیعه، مستدرک الوسائل و بحار الانوار استفاده شده است.

و در پنج بخش: جهاد و دفاع، نیروی انسانی، اطلاعات و حفاظت، طرح و عملیات و تجهیزات و پشتیبانی سامان یافته است.

در پایان خداوند را از ژرفای جان سپاس گذاریم که توفیق این پژوهش را به دست اندرکاران این مجموعه ارزانی داشت تا در پرتو آیات نورانی قرآن و سنت نبوی و علوی، بخشی از اسرار و ناگفته‌های جهاد تقدیم حضور خوانندگان گردد.

بر شهیدان، مجاهدان، امام مجاهدان و رهبر فرزانه مان درود می‌فرستیم که در سایه مجاهدت و پایداری، عزت جاودان را به ملت مسلمان ایران هدیه دادند، همچنین از تلاش وافر و از سر اخلاص همه عزیزانی که در آفرینش این مجموعه نقش ایفا کردند، تشکر و قدر دانی می‌نماییم. بی‌تردید این مجموعه نیز خالی از کاستی نیست. اما به دقت و ژرف نگری شما عزیزان خواننده امید واثق داریم و چشم به راه رهنمودهای اصلاحی و تکمیلی هستیم.